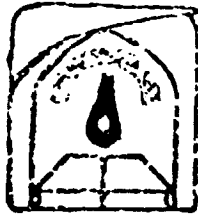

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۳۲۸ / ۸ / ۲۰

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی

نقش روحانیون در رهبری انقلاب مشروطه

اکبر علی عسگر نجاد

استاد راهنما

حجت الاسلام ابوالفضل شکوری

استاد مشاور

دکتر عباس منوچهری

۱۴۲۵۱۱

آبان ۱۳۷۷

۲۷۰۷۱

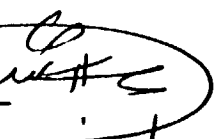

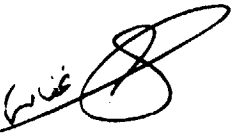
تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیئت داوران نسخه نهائی پایان نامه خانم/آقای ... اکبر علی عسگرنجاده

تحت عنوان ... نقش روحانیون در رهبری انقلاب مشروطه

.....

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند.

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیأت داوران
	استادیار	ابوالفضل شکوری	۱- استاد راهنما
	استادیار	عباس منوچهری	۲- استاد مشاور
	"	"	۳- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی
	استادیار	صادق زیبا کلام	۴- استاد ممتحن
	استادیار	مسعود غفاری	۵- استاد ممتحن

شماره:
تاریخ:
بیوست:

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس مستلزم بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموزان این دانشگاه مستعد به رعایت موارد ذیل معهد می شوند:

ماده ۱ در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به مرکز نشر دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲ در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته علوم سیاسی است که در سال ۱۳۷۷ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم / جناب آقای دکتر ابوالفضل شکوری مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر عباس منوچهری از آن دفاع شده است.»

ماده ۳ به منظور جبران بخشی از هزینه های نشریات دانشگاه تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر صورت چاپ) را به مرکز نشر دانشگاه اهدا کند دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴ در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵ دانشجوی تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶ ابیحانب اکبر علی عسکرنجاد دانشجوی رشته علوم سیاسی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

تقدیم به:

مرحوم پدرم،

مادر گرامی ام،

همسر فداکارم،

و فرزندان عزیزم.

تشکر و قدردانی

ستایش مخصوص خداوند بزرگی است که نعمت آموختن را به انسان ارزانی داشت و ارزش و مرتبه علم را بسی والا قرار داد.

با توجه به این حدیث که «کسی که از مخلوق تشکر نکند، شکر خالق را بجای نیاورده است» بر خود لازم می‌دانم از زحمات استاد گرامی حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای شکوری که راهنمایی پایان‌نامه اینجانب را به عهده داشتند تشکر و قدردانی نمایم.

همچنین از جناب آقای دکتر منوچهری، استاد محترم مشاور که آرای سودمندی را ارائه نمودند و آقایان دکتر زیبا کلام و دکتر غفاری که داوری را بر عهده داشتند، تشکر می‌کنم.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم از زحمات کارکنان کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه تربیت مدرس، دانشگاه تهران و مجلس شورای اسلامی تشکر نمایم.

چکیده

انقلاب مشروطه از تحولات اجتماعی مهم سده اخیر ایران بشمار می‌رود، مطالعه و بررسی نقش نیروهای اجتماعی که در این تحول، فعالیت چشمگیر داشته‌اند می‌تواند تصویر روشن‌تری را از این انقلاب به ما نشان دهد.

از میان نیروهای اجتماعی، روحانیون مشارکت و فعالیت برجسته‌ای در انقلاب مشروطه داشته‌اند. بطوریکه تعدادی از آنها در شمار رهبران انقلاب مشروطه به حساب آمده‌اند.

اما این تعداد از روحانیون، چه نوع از رهبری را در این انقلاب داشته‌اند؟

به عبارت دیگر نقش روحانیون در رهبری انقلاب مشروطه چه بوده است؟

برای پاسخ به این پرسش به این مبنای نظری تکیه کرده‌ایم که جامعه‌شناسان، رهبران هر انقلاب را به سه دسته تقسیم کرده‌اند: رهبران ایدئولوگ، رهبران بسیج‌گر و رهبران زمامدار. از آنجا که زمامداری و رهبری سیاسی پس از انقلاب مشروطه، در دست روحانیون نبوده است و عموم کتابهای مربوط به تاریخ مشروطه، به این نکته اذعان دارند.

لذا این پژوهش به این پرسش می‌پردازد که نقش روحانیون در رهبری انقلاب مشروطه کدامیک از نقش‌های ایدئولوگ یا بسیج‌گر بوده است؟

بدین منظور با مشخص کردن ویژگیهای رهبران ایدئولوگ و بسیج‌گر، و بررسی اندیشه و فعالیت‌های سیاسی اجتماعی روحانیون برجسته و فعال در انقلاب مشروطه، نوع رهبری آنان را در این پژوهش مشخص کرده‌ایم.

از طرف دیگر برای اینکه این بررسی جنبه مقایسه‌ای داشته باشد، اندیشه سیاسی دو تن از روشنفکران مهم انقلاب مشروطه نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

در پاسخ به پرسش اصلی پژوهش، فرضیه جانشین رقیب اینست که روحانیون رهبر ایدئولوگ در انقلاب مشروطه بوده‌اند که ما با بررسی اندیشه سیاسی آنان، این فرضیه را نفی کرده‌ایم.

و فرضیه اصلی عبارتست از اینکه روحانیون نقش رهبر بسیج‌گر را در این انقلاب داشته‌اند که ما با بررسی فعالیت‌های آنان، این فرضیه را اثبات کرده‌ایم.

«فهرست مطالب»

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱.....	مقدمه
۲.....	● فصل اول - کلیات تحقیق
۴.....	۱-۱ تعریف مسئله
۶.....	۲-۱ فرضیات تحقیق
۷.....	۳-۱ اهمیت، انگیزه و اهداف انتخاب موضوع
۸.....	۴-۱ روش تحقیق
۸.....	۵-۱ روش جمع‌آوری اطلاعات
۸.....	۶-۱ سوابق موضوع و بررسی آثار
۱۴.....	۷-۱ سازماندهی تحقیق
۱۸.....	۸-۱ منابع اصلی مورد استفاده
۱۹.....	● فصل دوم - چارچوب نظری تحقیق
۲۰.....	۱-۲ مقدمه
۲۰.....	۲-۲ مفاهیم اصلی: در باره انقلاب
۲۱.....	۳-۲ انقلاب مشروطه
۲۲.....	۴-۲ بسیج
۲۲.....	۵-۲ ایدئولوژی
۲۳.....	۶-۲ نقش در علوم اجتماعی
۲۳.....	۷-۲ رهبری
۲۴.....	۸-۲ رهبری سیاسی
۲۴.....	۹-۲ انواع رهبران انقلابی
۲۵.....	۱۰-۲ رهبر در نقش ایدئولوگ

«فهرست مطالب»

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۲۶	۱۱-۲ رهبر در نقش بسیج‌گر.....
۲۹	۱۲-۲ رهبر در نقش زمامدار.....
۳۰	۱۳-۲ روحانی.....
۳۱	۱۴-۲ روشنفکر.....
۳۱	۱۵-۲ چارچوب نظری تحقیق و نقش روحانیون در رهبری انقلاب مشروطه.....
۳۳	۱۶-۲ نابسامانیهای دوران قاجار و ایدئولوژی مشروطه.....
۳۹	● فصل سوم- اندیشه سیاسی برخی از روحانیون و روشنفکران.....
۴۰	۱-۳ مقدمه.....
۴۳	بخش اول: اندیشه سیاسی روحانیون.....
۴۳	۱-۱-۳ اندیشه سیاسی شیخ فضل‌ا. نوری.....
۴۳	۱-۱-۳-۱ مقدمه.....
۴۵	۱-۱-۳-۲ حکومت، حاکمیت.....
۵۰	۱-۱-۳-۳ آزادی و برابری.....
۵۶	۱-۱-۳-۴ قانون و مجلس.....
۶۱	۱-۱-۳-۵ قانون اساسی.....
۶۳	۱-۱-۳-۶ ماهیت مجلس.....
۶۸	۱-۱-۳-۷ جمع‌بندی کلی.....
۶۹	۲-۱-۳ اندیشه سیاسی شیخ هادی نجم‌آبادی.....
۶۹	۱-۲-۱-۳ مقدمه.....
۷۱	۲-۲-۱-۳ تشویق به تفکر و تعقل.....

«فهرست مطالب»

صفحه

عنوان

۷۲.....	۳-۲-۱-۳ نترسیدن از سرزنش ملامت‌گران
۷۳.....	۴-۲-۱-۳ اعتراض به وضع موجود
۷۴.....	۵-۲-۱-۳ انتقاد به دادگاه‌های شرعی (شرع) و عرفی
۷۵.....	۶-۲-۱-۳ اعتراض به علمایی که بی‌جهت تکفیر می‌کنند
۷۶.....	۷-۲-۱-۳ دیدگاه نجم‌آبادی در باره شاه و حکومت قاجار
۷۷.....	۸-۲-۱-۳ اهمیت سلطنت و اینکه باید به اهلش سپرده شود
۷۸.....	۹-۲-۱-۳ نگرش نجم‌آبادی نسبت به حکومت مطلوب
۷۹.....	۱۰-۲-۱-۳ در باره اندیشه سیاسی نجم‌آبادی و مشروطیت
۸۰.....	۳-۱-۳ اندیشه سیاسی سید جمال‌الدین حسینی
۸۰.....	۱-۳-۱-۳ مقدمه
۸۳.....	۲-۳-۱-۳ مبارزه با استعمار و دعوت به اتحاد
۸۶.....	۳-۳-۱-۳ حکومت و قانون
۹۰.....	۴-۳-۱-۳ آزادی و برابری
۹۱.....	۵-۳-۱-۳ خلاصه
۹۳.....	۴-۱-۳ اندیشه سیاسی سید محمد طباطبایی
۹۳.....	۱-۴-۱-۳ زندگینامه
۹۶.....	۲-۴-۱-۳ علاقه به علم و دانش
۹۸.....	۳-۴-۱-۳ آزاد اندیش و آزادیخواهی
۱۰۰.....	۴-۴-۱-۳ استعمار ستیزی و میهن دوستی
۱۰۲.....	۵-۴-۱-۳ مشروطه خواهی
۱۰۴.....	۵-۱-۳ اندیشه سیاسی میرزا محمد حسین نائینی

«فهرست مطالب»

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۰۶.....	۱-۵-۱-۳- حکومت و انواع آن.....
۱۲۱.....	۲-۵-۱-۳- قانون اساسی.....
۱۲۶.....	۳-۵-۱-۳- مجلس.....
۱۳۰.....	۴-۵-۱-۳- تفکیک قوا.....
۱۳۲.....	۵-۵-۱-۳- آزادی.....
۱۳۴.....	۶-۵-۱-۳- برابری.....
۱۴۱.....	۷-۵-۱-۳- نتیجه.....
۱۴۳.....	بخش دوم: اندیشه سیاسی روشنفکران.....
۱۴۴.....	۱-۲-۳- اندیشه سیاسی میرزا ملکم خان.....
۱۴۴.....	۱-۱-۲-۳- زندگینامه.....
۱۴۸.....	۲-۱-۲-۳- انواع حکومت.....
۱۵۲.....	۳-۱-۲-۳- حقوق ملت و وظایف حکومت.....
۱۵۷.....	۴-۱-۲-۳- مجلس و قانون.....
۱۶۳.....	۵-۱-۲-۳- آزادی، برابری.....
۱۶۹.....	۲-۲-۳- اندیشه سیاسی طالبوف.....
۱۶۹.....	۱-۲-۲-۳- زندگینامه.....
۱۷۱.....	۲-۲-۲-۳- حکومت و انواع آن.....
۱۷۷.....	۳-۲-۲-۳- قانون.....
۱۸۲.....	۴-۲-۲-۳- آزادی، برابری.....
۱۸۴.....	۳-۲-۳- نتیجه بخش دوم.....

«فهرست مطالب»

صفحه	عنوان
۱۸۵	● فصل چهارم: نقش علما در بسیج سیاسی مردم در انقلاب مشروطه.....
۱۸۶	۱-۴ مقدمه.....
۱۹۰	۲-۴ بسیج‌گری علما قبل از مشروطه.....
۱۹۰	۱-۲-۴ علماء و بسیج مردم در مقابل تجاوزات روسیه.....
۱۹۳	۲-۲-۴ بسیج سیاسی مردم بر علیه امتیاز رژی.....
۱۹۷	۳-۴ علماء و مبارزه جهت استقرار مشروطیت.....
۱۹۸	۱-۳-۴ علماء و امین السلطان.....
۲۰۲	۲-۳-۴ علماء و عین الدوله.....
۲۰۴	۳-۳-۴ دستگیری طلاب علوم دینی.....
۲۰۶	۴-۳-۴ قضیه نوز بلژیکی.....
۲۱۰	۵-۳-۴ حادثه کرمان.....
۲۱۲	۶-۳-۴ واقعه بانک.....
۲۱۵	۷-۳-۴ مهاجرت صفری.....
۲۱۸	۸-۳-۴ مهاجرت کبری.....
۲۲۴	۹-۳-۴ پیروزی انقلاب مشروطه.....
۲۲۷	۱۰-۳-۴ فعالیت علما پس از صدور فرمان مشروطه.....
۲۳۲	● فصل پنجم: نتیجه.....
۲۳۳	۵- خلاصه و نتیجه.....
۲۳۹	منابع و مأخذ.....
۲۳۹	منابع فارسی.....
۲۴۲	منابع انگلیسی.....

بنام پروردگار یکتا

مقدمه

در ایران وقایع و اتفاقات بسیاری رخ داده و حوادث بی شماری بر این کشور گذشته است. بی گمان انقلاب مشروطیت ایران، یکی از مهمترین حوادثی بوده که در تاریخ ایران اتفاق افتاده است. در این دوره است که مردم این کشور با تمدن غرب آشنایی بیشتری پیدا کرده و در واقع به یک چالش جدی فراخوانده شدند.

این چالش میان اندیشه‌ها و عقاید سنتی، و اندیشه‌هایی که به نحوی از غرب سرچشمه می‌گرفت، بوجود آمد.

بهرحال بررسی انقلاب مشروطیت از جهات مختلف دارای اهمیت و از زوایای متفاوت امکان پذیر است. برخی از نویسندگان به ذکر وقایعی که پشت سر هم اتفاق افتاده، پرداخته و در واقع وقایع نگاری کرده‌اند، بدون اینکه به ارتباط میان این حوادث بپردازند. برخی دیگر نیز به بررسی اندیشه و آرای شخصیت‌های برجسته و پرنفوذ آن دوره پرداخته‌اند.

به نظر می‌رسد ارتباط دادن میان اندیشه سیاسی گروه‌ها و افراد و اوضاع اجتماعی - سیاسی از اهمیت بیشتری برخوردار باشد.

روحانیون شیعه بعنوان گروه و افرادی که نفوذ فراوانی از دوره صفویه (بویژه پس از رسمی شدن مذهب تشیع در ایران) در این کشور داشته‌اند و نیز به دلیل فعالیت چشمگیری که در بسیج مردم و پیروزی انقلاب مشروطه داشته‌اند، می‌بایست مورد مطالعه و بررسی جدی قرار گیرند.

آیا روحانیون ایدئولوژی مشروطه را میان مردم بویژه قشر تحصیلکرده منتشر ساخته‌اند؟ عبارت دیگر آیا آنها رهبر ایدئولوگ این انقلاب بوده‌اند؟

یا اینکه ایدئولوژی انقلاب مشروطه توسط افرادی غیرروحانی (روشنفکر) در میان مردم بویژه تحصیلکردگان ارائه و منتشر شده است؟

اساساً روحانیون با توجه به پایگاه و موقعیت اجتماعی‌شان و نیز با عنایت به اندیشه و

طرز تفکرشان چه نقشی را در انقلاب مشروطه عهده‌دار شدند؟

آیا آنها را با توجه به سیر حوادث انقلاب مشروطه، می‌توان رهبر بسیج‌گر نامید؟

پژوهش حاضر عمدتاً برای پاسخگویی به پرسشهای فوق انجام گرفته است و

بدین منظور به بررسی اندیشه و آرای تنی چند از روحانیون و روشنفکران و فعالیتهای آنها در

انقلاب مشروطه پرداخته است.

فصل اوّل

کلیات تحقیق